

АД УКЛАДАЛЬНІКА

Дадзены зборнік навуковых прац прымеркаваны да 500-годдзя беларускага кнігадрукавання і прысвечаны асобе, дзейнасці і творчай спадчыне Францыска Скарыны (? – 1551/52) – ураджэнца Полацка, доктара медыцыны, першадрукара Вялікага Княства Літоўскага (ВКЛ), перакладчыка і выдаўца Бібліі, пісьменніка.

Сучасная культура Беларусі ўносіць і культывуе асобу і справу Францыска Скарыны, складае яму гімн. Ён удастоены ганаровых імёнаў «тытана эпохі Адраджэння», «выдатнага еўрапейца-гуманіста», «адной з найярчэйшых зорак беларускага народа» і інш. Гэтыя імёны з'яўляюцца вынікам праламлення вобраза Скарыны ў сацыяльна арганізаванай памяці беларусаў. Дадзеная памяць ужо на працягу амаль цэлага стагоддзя асэнсоўваецца і перажываецца ў мэтах зацвярджэння ўнікальнай ідэнтычнасці беларускага народа, нацыянальнага і дзяржаўнага будаўніцтва, абгрунтавання сацыяльных змен, выхавання патрыятызму, доказаў адзінства беларускай і еўрапейскай культур і г. д.

Актуалізацыя вобраза Скарыны ў публічнай прасторы спачатку СССР і БССР, а потым і незалежнай Беларусі значна паўплывала на акадэмічную гістарыяграфію аб Скарыне, наклала на яе сур'ёзны адбітак. Вынікі і традыцыі гэтай гістарыяграфіі захоўваюць моцныя пазіцыі і ў нашыя дні. Цяпер не час абмяркоўваць дадзены ўплыў, у прыватнасці, вызначаць, што ў навуковай гістарыяграфіі адносіцца да рэальнай рэчаіснасці мінулага, а што да містыфікацыі. Мы толькі выкажам упэўненасць, што ў будучым усё ж такі адбудзецца ўдакладненне ацэнкі, а то і пераацэнка персоны і творчага ўкладу Францыска Скарына ў кантэксце і маштабах культуры ВКЛ, усёй Еўропы эпохі Сярэднявечча і ранняга Новага часу, сучасных культур Беларусі і Еўропы. У святле сказанага мы ўстрымаемся ад высокіх эпітэтаў у адносінах да Скарыны, хаця і прызнаем неардынарнасць гэтай асобы, вялікую таленавітасць Скарыны і наватарскі характар яго дзейнасці.

Мы ўсведамляем сувязь выхаду ў свет гэтага зборніка з пульсуючымі рытмамі калектыўнай памяці аб Францыску Скарыне. Але пры гэтым мы паспрабавалі адхіліцца ад дыскурсу міфалагізаванай гісторыі з уласцівымі ёй анахронізмамі і анамаліямі і прапанавалі чытачам такія працы, аўтары якіх імкнуцца выкарыстоўваць крытычны падыход і аперыраваць аналітычнымі паняццямі.

Мэта дадзенага выдання – традыцыйная: зрабіць даступнымі апошнія вынікі навуковай Скарыніяны. Сярод пастаўленых задач – вяртанне гэтай Скары-

ніяны ў рамкахі стандартаў паўнацэннай навукі, стымуляванне новых навуковых даследаванняў, прысвечаных Скарыне.

Аднак указаная – традыцыйная – мэта мае на ўвазе вырашэнне ў тым ліку і не зусім традыцыйных, хоць і ўжо актуальных, для навуковых выданняў задач. Сярод іх – устанавленне дыялогу паміж прафесійнай супольнасцю і грамадствам, фарміраванне агульнай прасторы разумення паміж імі. Вобраз Францыска Скарыны з 20-х гадоў ХХ ст. і да сёняшняга дня з'яўляецца ў Беларусі адным з самых значных вобразаў калектыўнай памяці. Гэта памяць удзельнічае ў фарміраванні і падтрымцы культурнай, нацыянальнай і групавой ідэнтычнасці. Сёння масавая свядомасць уносіць значныя карэктывы ў акадэмічную гістарыяграфію аб Скарыне. Менш за ўсё адчуваецца зваротная сувязь. Між тым дыялог паміж наукай і масавай аўдыторыяй дазволіць больш глыбока і ўдумліва вызначыць кампаненты гэтай ідэнтычнасці, іх сувязі і структуру.

Зборнік мае міжнародны характар. Аўтары прадстаўляюць не толькі розныя краіны – Беларусь, Літву, Украіну, Францыю, Чэхію, але і розныя галіны гуманітарных ведаў, навуковыя інтарэсы, нацыянальныя і навуковыя школы, розныя падыходы ў даследаваннях. Указаны характар зборніка сведчыць аб існаванні шырокай цікавасці да персоны Францыска Скарыны. Аўтары адносяцца да новага пакалення даследчыкаў Скарыны. Многія з іх пазбаўлены асабістага ўплыву ранейшых аўтарытэтных вучоных-скарыназнаўцаў. У гэтым ёсць як недахопы, напрыклад – разрыў у тэматыцы даследаванняў, так і добрыя якасці, сярод якіх – свабода выбару тэм, падыходаў і даследчага інструментарыю.

Артыкулы прысвечаны самым розным пытанням. У іх абмяркоўваюцца як старыя – актуальныя і сёння – тэмы, так і тыя, у якіх ставяцца і рашаюцца новыя задачы. Некаторыя даследаванні, якія прадстаўлены ў зборніку, праведзены з выкарыстаннем новых навуковых падыходаў. Апублікаваныя працы ўтрымліваюць палажэнні і высновы, якія патрабавалі не толькі абагульнення шырокага і разнапланаванага матэрыялу, але і правядзення дбайнага аналізу мноства прыватных разнародных фактаў. Сярод прац ёсць і такія, якія выкананы з прыцягненнем маладаступных для айчынных даследчыкаў крыніц і літаратуры.

Зборнік адкрывае артыкул Рымы Цыцэне. У святле новых фактаў па гісторыі праваслаўнай царквы, Фларэнційскай уніі і яе праяўленняў у ВКЛ, даных аб узнікненні новых традыцый кніжнай пісьменнасці ў гэтай дзяржаве літоўская даследчыца разглядае перадумовы дзейнасці і творчасці Францыска Скарыны.

Гісторык літаратуры з Літвы Сігітас Нарбутас засяроджвае ўвагу на розных этапах мадэрнізацыі грамадства ВКЛ у перыяд з канца XV ст. па сярэдзіну XVI ст. У рамках аднаго з гэтых этапаў ён і ўводзіць дзейнасць Скарыны. Прыведзены ў яго артыкуле матэрыял нагадвае даследчыкам, што дзейнасць Францыска Скарыны-кнігадрукара нельга разглядаць як праяўленне нейкіх радыкальных і раптоўных тэхналагічных зрухаў. Розныя асобы, звязаныя з ВКЛ, друкавалі свае кнігі (праўда, за межамі краіны) яшчэ да таго, як за друкарскую справу ўзяўся Скарына (які, дарэчы, першыя свае кнігі выдаваў таксама

не ў ВКЛ). Самастойнае значэнне мае складзены аўтарам пералік друкаваных выданняў 1494–1553 гг., якія маюць дачыненне да ВКЛ.

У змястоўным і дэтальным аглядзе ўкраінскай даследчыцы Галіны Кавальчук сабраны звесткі аб тым, хто, калі і што пісаў пра Францыска Скарыну сярод украінскіх дзеячаў навукі і культуры XIX – пачатку XX ст. (дасавецкага перыяду). З яе артыкула вынікае, што многія думкі, якія сталі прадметам актыўных абмеркаванняў у другой палове XX ст., былі выказаны яшчэ за многія гады да гэтага, хоць у далейшым іх аўтарства і было забыта ці прысвоена іншым.

Многія гісторыкі бядуюць з нагоды адсутнасці новых пісьмовых крыніц аб жыцці і дзейнасці Францыска Скарыны (як быццам гэтых крыніц калі-небудзь бывае дастаткова). Гэта адсутнасць, аднак, мае адзін станоўчы эфект – яна стымулюе пошук новых фактаў на першы погляд у добра вядомых крыніцах, выбар і распрацоўку новых падыходаў для ўказанага пошуку. Такі выбар зрабіла французская даследчыца беларускага паходжання Вольга Шутава, якая аналізуе крыніцы аб дзейнасці Скарыны не толькі ў плане іх функцый, прамой інфармацыі, якая ўтрымліваецца ў іх, але і ў кантэксце іх з’яўлення. «Нягледзячы на тое, што вобраз Скарыны нам здаецца блізім і зразумелым, шмат у чым дзякуючы сваёй растыражаванасці, а таксама дзякуючы той нацыянальна-культурнай сімволіцы, якой ён пакрыты сёння, – піша В. Шутава, – мы тым не менш будзем адштурхоўвацца ад факта, што сучаснікі Скарыны, як і ён сам, мыслілі і жылі ў іншым свеце сімвалаў і сэнсаў». Даследчыца абагульняе некаторыя вынікі сваіх папярэдніх прац, якія звязаны з атрыманнем Скарынай звання доктара медыцыны і колам яго верагодных кантактаў з італьянскімі кнігадрукарамі. Рупліва прааналізаваўшы вялікі аб’ём матэрыялу, аўтар спрабуе высветліць паходжанне інфармацыі аб магчымай паездцы Скарыны ў Маскву.

У двух артыкулах асвятляюцца пытанні перакладу Францыскам Скарынай кніг Свяшчэннага Пісання. Іх аўтары – беларускія гісторыкі літаратуры і мовы. Прадметам даследавання Алеся Бразгунова з’яўляюцца тыпы перакладу асветніка, тэкстуальныя запазычанні з Вульгаты. Ірына Будзько высвятляе моўную мадэль перакладаў Скарыны і з гэтай мэтай глыбока і старанна даследуе фрагменты гэтых перакладаў, параўноўвае іх з царкоўнаславянскім, чэшскім, грэчаскім і лацінскім перакладамі Бібліі.

У вучоных не зніжаецца цікавасць да сімвалічных выяў Скарыны, якія ён пакінуў у сваіх выданнях. У артыкуле літоўскага гісторыка літаратуры і мовы Сяргея Цемчына, які на цяперашні час з’яўляецца бадай што самым актыўным з прафесійных даследчыкаў дзейнасці і творчасці Скарыны, прапануецца новае тлумачэнне аднаго з сімвалаў, што змешчаны на гравюрным партрэце асветніка, – трохкутнападобнага знака.

У зборніку знайшла адлюстраванне тэма, якая дагэтуль лічылася, напэўна, занадта «дробнай», каб стаць прадметам сур’ёзнай увагі з боку гісторыкаў, а менавіта: дзе ў Празе Скарына друкаваў свае кнігі. У наш час зварот да ўказанай тэмы стаў магчымым дзякуючы даследаванням чэшскага кнігазнаўцы Петра Войта. Іх вынікі з вялікай доляй верагоднасці паказалі, што Скарына

ў Празе выдаваў свае кнігі ў друкарні, якую ён арэндаваў ў пражскага купца Севярына. Спробу ўстанавіць дакладную «прапіску» гэтай друкарні робіць даследчык з Чэхіі Ілья Лямешкін. Яго праца дэманструе, як вынікі мікрагістарычнага аналізу могуць наблізіць да вырашэння буйных задач. Аўтар уста-наўлівае сувязь паміж Бібліяй Рускай Скарыны і Пражскай Бібліяй 1488 г. – першым выданнем Бібліі на чэшскай мове (і наогул на славянскай мове), якое было Скарыне не толькі вядома, але і даступна, бо ў другім дзесяцігоддзі XVI ст. наклад Пражскай Бібліі мог усё яшчэ знаходзіцца ў кнігадрукарне Севярына. І. Лямешкін піша аб магчымых дзелавых кантактах Скарыны з друкараром Пражскай Бібліі, а таксама з яўрэйскім друкараром Гершомам Кознам. Асобна аўтар знаёміць чытача з лёсам дома Севярына і нават рэканструюе рабочую прастору кнігадрукарні канца XV – першай чвэрці XVI ст.

У гістарыяграфіі творчай спадчыны Скарыны пытанне аб рэцэпцыі яго твораў – перакладаў, прадмоў і пасляслоўяў да выдадзеных ім кніг Бібліі – маюць толькі асобныя напрацоўкі. Такі стан яго вывучэння звязаны са складанасцю ў выбары метадаў, выкарыстанне якіх магло б даць у распараджэнне даследчыка рэпрэзентацыйныя і надзейныя факты. Адзін з такіх метадаў прапануе ўкраінская даследчыца Наталля Бондар. Рэцэпцыю твораў Скарыны яна разглядае праз вывучэнне водгуку чытачоў, што праявіўся ў складзе зборнікаў, у якія былі ўключаны пераклады Скарыны, агульнай тэматычнай актуальнай накіраванасці дадзеных зборнікаў, месцы тэкстаў у залежнасці ад іх аўтарытэту.

Літоўская даследчыца Дайва Нарбуцене разглядае асноўныя тэндэнцыі кнігадрукавання ў ВКЛ пасля Францыска Скарыны на працягу XVI ст., характарызуе моўную, тэматычную і тыпалагічную разнастайнасць друкаваных выданняў гэтай краіны.

Даследчыца з Беларусі Галіна Кірзева публікуе апісанне экзэмпляра выдадзенай Францыскам Скарынам «Малой падарожнай кніжкі», аб існаванні якога стала вядома параўнальна нядаўна.

Завяршае зборнік публікацыя крыніц, якія праліваюць святло на фарміраванне культурных практык, звязаных з ушанаваннем асобы Францыска Скарыны ў Беларусі ў XX ст., і ролю ў гэтым Інстытута беларускай культуры, а ў далейшым – Акадэміі навук БССР. Гэта публікацыя падрыхтавана беларускімі гісторыкамі Марынай Глеб, Дзмітрыем Крэнтам і Кірылам Сыцько.

Кожная з публікацый узбагачае тэматыку Скарыніяны і адкрывае новыя перспектывы даследаванняў. Гэтыя перспектывы становяцца больш яснымі, калі адчуваеш, што іх аўтары прысвяцілі Скарыне сваё прафесійнае майстэрства, а таксама прызнанне і сімпатыі.

Аляксандр Груша